

ZİYA GÖKALP'E GÖRE EDEBİYAT

MÜTGÂN CUNBUR

Eserleriyle, görüşleriyle Ziya Gökalp'in fikir tarihimizde olduğu kadar, kültür, sanat ve özellikle edebiyatımızda da seçkin bir yeri vardır. Millî Edebiyat döneminde Türk dili hakkında ileri sürdüğü çok önemli teklifler yanında edebiyatımız için de gerçekten ilgi çekici fikirleri göze çarpıyor. Ziya Gökalp bibliyografyaları tarandığında O'nun Türk dili hakkındaki düşünüş ve teklifleri üzerinde pek çok durulduğu görülür. Halbuki edebiyatımız üzerinde söyledikleri yeterince ele alınıp işlenmemiştir.

Ziya Bey'e göre, edebiyat millî kültürün ele alınması gereken en önemli bölümlerinden biridir (1) «Türkçülüğün Esasları» adlı eserinin «Estetik Türkçülük» bahsinde Türklerin estetik zevkinin yüksekliğine değinen Gökalp:

«Türk masallarıyla halk şiirlerinin güzelliği de, Türklerin estetik sahasında büyük bir kaabiliyete mâlik olduklarını gösterir. Fakat, yazık ki, Osmanlı sanatkarlarının hatası yüzünden, şimdiye kadar, bu sanat kabiliyeti Avrupaî bir terbiyeden mahrum kalmıştır. Bu tezhibi gördükten sonra, hiç şüphe yoktur ki, gelecekte de en yüksek sanatlardan biri olacaktır» (2) der.

Ziya Gökalp Türk toplum ve kültürünün çeşitli alanlarında gördüğü ikiliğe Türk edebiyatında da işaret etmiştir. Ona göre gerçek Türk edebiyatı halk edebiyatımızdır:

«Edebiyatımızda da aynı ikilik mevcuttur. Türk edebiyatı halkın atasözleriyle bilmecelelerinden, halk masallarıyla halk koşmalarından, destanlarından, halk cengnâmeleriyle, menkıbelerinden, tekkelerin ilâhileriyle nefeslerinden, halkın güldürücü fıkralarından ve halk tiyatrosundan ibârettir. Atasözleri, doğrudandogruya, halkın hikmetleridir. Bilmeceleleri de vücuda getiren halktır.

Halk masalları da fertler tarafından düzülmemiştir. Bunlar, Türkün mitolojik çağlardan başlayarak, gelenek yoluyla zamanımıza kadar gelen peri masallarıyla dev masallarıdır. Dede Korkut kitabındaki masallar da, ozandan ozana sözlü bir surette aktarılarak, ancak bir kaç yüzyıl önce yazılmıştır. Şah İsmail, Âşık Garib, Âşık Kerem, Köroğlu kitapları da, vaktiyle halk tarafından yazılmış halk masallarıdır. Türk tarihinde ve etnografyasındaki Mitler, Legendalar, efsaneler de Türk edebiyatının unsurlarıdır. Cengnâmelere ve dinî menkıbelere gelince, bunlar halk edebiyatının islâmî devresine ait mahsulleridir. Halk şairlerinin koşmalarıyla destanları, mânileriyle türküleri de, yukarıda saydığımız eserler gibi, Türk

halkının samimî eserleridir. Bunlar da usulle, taklitle yapılmamışlardır. Âşık Ömer, Derdli, Karacaoğlan'lar gibi şâirler, halkın sevgili şâirleridir. Tekkeler de birer halk mâbedi olduğu için buralarda doğan ilâhilerle nefesler de halk edebiyatına, dolayısıyla Türk edebiyatına dâhildir. Yunus Emre ve Kaygusuz ile Bektaşî şâirleri bu zümreye dâhildir. Osmanlı edebiyatı ise, masal yerine ferdî hikâyelerle romanlardan, koşma ve destan yerine taklitle yapılmış gazellerle alfranga manzumelerden mürekkeptir» (3).

Ziya Gökalp Osmanlı devri edebiyatını, «Havas» bir başka deyişle bir seçkinler edebiyatı sayar. Bu bakımdan Osmanlı edebiyatı için söyledikleri son cümleler belki insafsız sayılabilir. Nitekim bu görüşünü yazar şu cümlelerle devam ettirir:

«Osmanlı şâirlerinin her biri mutlaka, Acem devrinde bir Acem şâirine, Fransız devrinde bir Fransız şâirine benzer. Fuzulî ile Nedim bile bu hususta müstesna değildirler. Bu cihetle, Osmanlı edibleriyle şâirlerinden hiç biri orijinal değildir, hepsi taklitçidir; hepsinin eserleri estetik ilhâmdan değil, zihni hüner gösterme merakından doğmuştur». (4)

Ancak Osmanlı mizahında yaptığı kıyaslamada gerçekten haklıdır :

«Meselâ, nüktencilik (humour) bakımından,, bu iki zümreyi mukayese edelim: Nasreddin Hoca, İncili Çavuş, Bekrî Mustafa ve Bektaşî babaları halk nüktecileridir; Kânî ile Surûrî ise, Osmanlı divânının mizahçılarıdır. Tabîî nüktencilik ile sun'î mizah arasındaki fark, bu karşılaştırma ile meydana çıkar» (5).

Ziya Bey Osmanlı edebiyatını tenkit ederken bu edebiyatta işlenmiş tiplerle gerçekte var olan Türk tipini de kıyaslamıştır:

«Kaşgarlı Mahmut, Divan-ı Lûgat'in «Türk» maddesinde, Türkleri kısaca tarif ediyor. Diyor ki, Türkte böbürlenme ve övünme yoktur. Türk, büyük kahramanlıklar ve fedakârlıklar yaptığı zaman, bir fevkalâdelik yaptığından habersiz görünür. Câhiz de, Türkleri aynen bu suretle tasvir ediyor. Osmanlı tipine bakarsak, eski şâirlerinde fahriyelerin, yeni edebî yatçılarındaki ise böbürlenme ve övünmenin hâkim olduğunu görürüz. Servet-i Fünûn mektebi, Osmanlı edebiyatının en parlak devridir. Bu mektebe mensup olan ediplerle şâirlerin çoğu şüpheli, bedbin, ümitsiz, hasta ruhlar suretinde tecelli etmişlerdir. Hakiki Türk ise, inançlı, nikbin, ümitli ve sağlamdır» (6).

Türk dilinin bozulmasında da Osmanlı edebiyatını katkılı bulan Ziya Gökalp:

«Dilimizde Osmanlı edebiyatının soktuğu fazla ve zararlı birçok lâfızlar, sigalar, terkipler, edatlar vardır.» der ve «Türkçülüğün zuhuru kadar, dilimizde açık ve mânalı olarak felsefî bir makale yazılamaması, edebiyatta da dünya şaheserlerinden hiç birinin açık ve doğru tercümesinin yapılamaması bu eksikliğin canlı delilleridir.» diye ilâve eder.

Söz tercüme gelmişken konuyu «Edebiyatımızın millileştirilmesi ve işlenmesi» bahsine getirebiliriz. Bu bahiste de Ziya Gökalp'in ileri sürdüğü fikirler gerçekten ilgi çekicidir:

«Türkçülüğe göre, edebiyatımız yükselebilmek için, iki sanat müzesinde terbiye görmek mecburiyetindedir.

Bu müzelerden birincisi Halk edebiyatı, ikincisi Batı edebiyatıdır. Türkçü şâirler ve yazarlar bir taraftan halkın güzel eserlerini, öte yandan Batı'nın şaheserlerini model olarak almalıdırlar. Türk edebiyatı, bu iki çıraklık devresini geçirmeden, ne millî olabilir, ne de tekâmül edebilir. Demek ki edebiyatımız bir taraftan halka doğru, öbür yandan Batıya doğru gitmek mecburiyetindedir.» (7)

Görüldüğü gibi Ziya Gökalp edebiyatımızın millileştirilmesinde yararlanılacak ilk kaynak olarak halk edebiyatını göstermekte ve halk edebiyatının muhtevasını şu şekilde sıralamaktadır:

«İlkin masallar, fıkralar, efsaneler, menkıbeler, üstureler; ikinci olarak atasözleri, bilmeceler; üçüncü olarak mâniler, koşmalar, destanlar, ilâhiler; dördüncü olarak Dede Korkut Kitabı, Âşık Kerem, Şah İsmail, Köroğlu gibi hikâyelerle Cengnâmeler; beşinci olarak Yunus Emre, Kaygusuz, Karacaoğlan, Derdli gibi tekke ve saz şâirleri; altıncı olarak Karagöz ve Nasreddin Hoca gibi canlı edebiyatlar.

Edebiyatımız bu modellerden ne kadar çok feyiz alırsa, o kadar çok millileştirilmiş olur» (8).

Millî Edebiyatımızın Avrupa'lı bir edebiyat haline getirilebilmesi için izlenecek ikinci yolu da bütün ayrıntılarıyla açıklayan Ziya Gökalp:

«Edebiyatımızın ikinci nev'î modelleri de Homère ile Virgile'den başlayarak, bütün klâsiklerdir. Yeni başlayan bir millî edebiyat için en güzel örnekler, klâsik edebiyatın şaheserleridir. Türk edebiyatı, klâsiklerin bütün estetik gıdalarını içine sindirmeden, romantiklere ve daha sonraki mesleklere yanaşmamalıdır. Çünkü genç milletler, mefkûreleri, kahramanlıkları yücelten bir edebiyata muhtaçtırlar. Klâsik edebiyatlar, umumiyetle, bu maksadı temin edecek mahiyettedir. Son zamanda Fransa'da, gençliğe mefkûrelere doğru yeni bir hamle vermek için, yeni klâsikler mektebinin kurulması da klâsik edebiyatın bu terbiyecî rolünü isbat eden canlı bir delildir.

Bununla beraber, biz, Batı'nın önce yalnız klâsiklerine kıymet vermekle, «romantizm»in feyzinden de büsbütün mahrum kalmamalıyız. Çünkü, romantizmin esası, halk edebiyatlarıdır. Avrupa'daki bütün romantizm hareketleri halka doğru gitmek, halk masallarını

ve destanlarını model olarak almakla başlamıştır. Demek ki, edebiyatımızı millileştirip işlerken, klâsizm ve romantizm devirlerini beraber yaşamış olacağız. O halde, Batı edebiyatını ruhumuza sindirmeğe çalışırken, Batı romantiklerinin halk edebiyatlarından nasıl faydalandıklarını da anlamağa çalışmalıyız.

Edebiyatımızın Batı şaheserleri müzesinde geçireceği çıraklığa da Millî Edebiyatımızın batılılaşması diyebiliriz.

Bu ifadelerden anlaşıldı ki, millî edebiyatımız millileştirme ve batılılaştırma adları verilen iki terbiye devresinden geçtikten sonra hem millî hem de Avrupa'lı bir edebiyat haline girecektir» (9) der.

Bütün bu ibarelerde Ziya Gökalp edebiyatımızın millileştirilmesi konusunda bir metod sunmakta, bu metodun uygulanmasında, bir diğer deyişle millî edebiyatın kuruluşunda Türk Ocaklarının rolüne ve millî edebiyatın halka tanıtılmasında tutulacak yola da işaret etmektedir:

«Millî edebiyatımızın kuruluşunda Türk Ocakları'nın da büyük bir rolü vardır. Türk Ocakları sahnelerinde, halk tiyatrosu olan Karagöz ile Orta Oyununu ara sıra göstererek canlandırmalıdırlar. Masalcılara masal söyleterek, meddahlara taklitler yaptırarak, saz şâirlerine destanlar, koşmalar, mâniler okutarak millî edebiyatı canlı bir surette halka gösterebilirler. Dede Korkut, Yunus Emre, Kaygusuz Abdal, Derdli, Karacaoğlan, Âşık Ömer, Gevherî gibi halk şâirlerine ve Nasreddin Hoca, İncili Çavuş, Bekrî Mustafa gibi halk tiplerine hususî geceler ayırarak, bunların hâtıralarını devam ettirmeğe çalışmalıdırlar. Halk edebiyatına ait kitaplarla sözlü gelenekleri toplayıp halk kütüphaneleri vücuda getirmek de Türk Ocaklarının vazifelerinden biridir.» (10)

Ziya Gökalp Millî Edebiyat döneminde yeni Türkçeyi güzelleştiren nesir yazarları arasında Yakup Kadri, Yahya Kemal, Falih Rıfki, Refik Halid ve Resad Nuri'yi, şâirler arasında da Orhan Seyfi, Faruk

Coşkun Karakaya

Nafiz, Yusuf Ziya, Nazım Hikmet ve Valâ Nuredin'i sayar. Mehmed Emin, Ömer Seyfeddin, Halide Edib, Hamdullah Subhi ile Fuad Köprülü'ye müstesna bir yer verir, yine bu arada Müfide Ferid Hanımın değerli kitap ve Paris'teki konferanslarıyla Türkçülüğe yaptığı büyük hizmetten söz eder.

Millî edebiyatın dili olarak yaptığı teklif şudur:

«Osmanlı edebiyatının yanında, halk diliyle yazılmış bir Türk edebiyatı- altı, yedi yüzyıldan beri mevcuttur. Demek ki dil ikiliğini kaldırmak için yeneden hiç bir şey yapmağa lüzum yoktur. Osmanlı dilini hiç yokmuş gibi bir tarafa atarak, halk edebiyatına temel vazifesini gören Türk dilini aynıyle millî dil saymak kâfi idi».

Ziya Bey'in edebiyatın önemli bir bahsi olan vezin konusunda da dikkati çeken görüşleri vardır. Edebiyattaki ikiliğe vezin bahsinde de işaret eden düşünürümüz, «memleketimizde, bu iki dil gibi, iki vezin de yan yana yaşıyordu» der ve ekler:

«Türk halkının kullandığı Türk vezni, usul ile yapılmıyordu. Halk şâirleri, vezinli olduğunu bilmeden, gayet lirik şiirler yazıyorlardı. Tabii bu, ilham ile yaratıcılıkla oluyordu. Usulle ve taklitte yapılmıyordu. O halde, bu vezin de Türk kültürüne dâhildi. Osmanlı veznine gelince; bu Acem şâirlerinden alınmıştı. Bu vezinde şiir yazarlar taklitte ve usulle yazıyorlardı. Bundan dolayıdır ki, aruz vezni denen bu vezin halk arasına girememişti. Bu vezinde şiir yazarlar, Acem edebiyatını ders görmek suretiyle öğreniyorlar, usul vasıtasıyla aruzu tatbik ediyorlardı. Bundan dolayı aruz vezni millî kültürümüze dâhil olamadı. Acemlerde ise, köylüler bile aruz vezninde şiir söylerler, Bundan dolayı, aruz vezni İran'ın millî kültürüne dâhil demektir» (11).

«Türkçülüğün Esasları» adlı eserinin bir başka yerinde yine vezinle ilgili olarak «Şiirde de, kendi samimi vezinlerini bırakarak, Acemden aldığı taklit vezinlerle terennüm ediyordu. Türkçülük bir ruh doktoru gibi, bu uyurgezere, Osmanlı olmayıp Türk olduğunu, dilinin Türkçe ve vezinlerinin halk vezinleri bulunduğunu telkin etti. Hayır, telkin değil, hakikî tabiriyle, onu ilmî delillerle ikna etti.»

Millî vezin olarak hece veznini kabul ve telkin eden Ziya Gökalp, Estetik Türkçülük bahsinin «Millî vezin» bölümünde Türklerin eski vezninin hece olduğunu, Çağatay ve Osmanlı şâirlerinin İran'lılardan aruzu aldıklarını, Nevaî ile Ahmed Paşa'nın bu vezni işlediklerini, halk bu vezne değer verirken halk şâirlerinin hece veznini sürdürdüklerini, Türkçülüğün hece veznine verdiği önemi, vezindeki ikiliği kaldırmak istemesini, sade dilin aruza uymadığını, hece vezninin uygulamasında düşülen bir hatayı yani Fransızların Alexandrin dedikleri (6+6) vezninde yazılan şiirlerin halkın zevkine uymadığını yazar. Bu bahsin sonu şu cümlelerle sona erer:

«Hece veznini yanlış yola götüren şâirlerden bir kısmı da, yeni vezinler icadına kalktılar. Bunların

yoktan var ettiği vezinlerden bir çoğunu da halk kabul etmedi. Bu suretle anlaşıldı ki, millî vezinler, halkın eskiden beri kullanmakta olduğu vezinlerle sonradan kabul edebildiği vezinlere inhisar eder. Halkın hoşlanmadığı vezinler, hece tarzında olsa bile, millî vezinlerden sayılmaz.» (12)

Ziya Gökalp edebiyat hakkındaki görüşlerini «Sanat» başlıklı manzumesinde de topluca ifade etmiştir:

«Dinle, yeni şâir, eski ozan,
Okuyor yüreğten Altun destan...
Deme kopuz kırık, yoktur çalanı,
Çalgı gönül sesi, kopuz bir ağaç.

Kutlutaş'ı yoksa ilhamı kutlu,
Kanı güre, içmezse kımız ne mutlu,
Unut bir kanatsa, dâim umutlu,
Ona Ozan derler, yoluna Ortaç.

Diyor ki: Siz Parnasse, biz Ortaç eri,
Bizden olan her fert görür ileri,
İğreti san'attan, millî hüneri
İstemez yabancı eserlerden baş!

Aruz sizin olsun, hece bizimdir,
Halkın söylediği Türkçe bizimdir,
Leyl sizin, şeb sizin, gece bizimdir,
Değildir bir mâna üç ad'a muhtaç.

Irmağız, her akan sele uymayız
Şarkta, garpten esen yele uymayız,
El uysun bize, biz ele uymayız,
Biz dilmaç değiliz, yalvaçız yalvaç.

Halk bir viran kale, divan siyah,
Girende peşiman, girmeyen de ah,
Duyarız biz ona hürmet, siz ikrah,
Size dert veren şey bize bir felâh!

Bu yerde biz bulduk gizli bir hazine;
Dağarcık omuzda girdik içine,
Bu inci gerdanlık, şu elmas iğne.
Hep ondan çıkmıştır, gözlerimi aç.

1) Türkçülüğün Esasları, Hazırlayan : Mehmet Kaplan, İkinci Basılış. İstanbul 1972. S. 104.

2) ay. es. S. 140-141. 3) ay. es. S. 34-35, 4) ay. es. S. 35, 5) ay. es. S. 35, 6) ay. es. S. 35-36. 7) ay. es. S. 143. 8) ay. es. S. 143, 9) ay. es. S. 143-144, 10) ay. es. S. 144-145. 11) ay. es. S. 33. 12) ay. es. S. 141-142. 13) Ziya Gökalp Külliyyatı-1. Şiirler ve Halk Masalları. Tenkidli Basım. Hazırlayan: Fevziye Abdullah Tansel. Ankara 1952 Türk Tarih Kurumu Basımevi. S. 127-128.

Ey şair Parnasse'tan çık, gel Ortac'a,
Baudlaire'i, Verlaine'i kesme haraca;
Sen kendi gücünle trıman yamaca;
Bu yükseliş belki olur bir mi'raç...» (13)

Ziya Gökalp bir örneğini verdiğimiz bu şiir gibi, hece vezniyle bir büyük cildi dolduracak kadar manzume ve manzum masallar yazmıştır. Ancak doğrusunu söylemek gerekirse o bir şair değil, şiir kalıpla-

rından yararlanarak düşünce ve görüşlerini yaymağa ve yerleştirmeğe çalışan bir nazımdır. Bu yazının dar sınırları içine sığdırılmaya çalışılan edebiyat hakkındaki görüşleri de açıkça ortaya koymaktadır ki Ziya Bey, Millî edebiyat cereyanının temel esaslarını tesbit edip, onu konulan esaslar doğrultusunda yönelten kurucuların başında gelmektedir. Edebiyat tarihimizdeki yeri de işte bu bakımdan önemlidir, seçkindir.

ATATÜRK ŞAFAĞI

H, ZEKÂÎ YİĞİTLER

*Bulutlu şimşekti çaktı gözlerinde
Maviydi-aldı şafağı!
Bu yurt bizim, dedi bu insanlar bizim
Dal daldı şafağı!*

*Trenler vapurlar taşıdı umutlarımızı
Genci-yaşlısı, oğlu-kızı
Yer değil, gök değil, evren yıldızı!
Çoğaldı şafağı!*

*Türküde—havzada büyüdü gök gök
Dayan dizlerim dayan kollarım, sök
Daha bir daha bir yüreğime çok
Şahandı-kartaldı şafağı!*

*Büyüdü güneşten, büyüdü yıldızdan öte
Ter içinde gözleri ağırlı, ter içinde
Elleri, adımları, devrimleri başka biçimde
Karanlığa daldı şafağı!*

OZANCA

KEMAL YERDELEN

Sizin yeteneğiniz yoksa
Benim var
Tanrısal bir aşkla doluyum
Yanıp kül olana kadar.

Denizler gibi dalgalı ruhum
— Sizin hiç tatmadığımız —
Bir coşkuyla kucaklar evreni
Kucaklar iyiyi ve güzeli.

Doyumsuz bir şarkıdır dilimde
Yaşamak
Açar bahçemde sevgiler
Renk renk çiçek çiçek.

İpek kalkan gölge mızrak
Uğraşım yiten zamanla
Bana hava su kadar gerek
Duymak ve anlamak.

Ayışığı günışığı
Bir bir devşiririm yıldızları
Boy boy iplik iplik
Dokurum kumaşımı.

Çıplak dağ yanık bozkır
İçimde dinmeyen sızı
Akıp giden ırmaklara
Katarım gözyaşımı.

Dilerim Tanrı'dan ki
Yeryüzü sevgiyle dolsun
Damlar üstünden beyaz bulut
Mavi bir gök eksilmesin,

